

1.1 Zóny rezidenční suburbanizace 2010

Hodnocení vývoje systému osídlení, prostorové diferenciacie urbánních a rurálních procesů je silně ovlivněn tradicí dichotomického vnímání venkova a města (Tönnies, 1887/1996). Ohraničenost měst nebo spíše širěji vymezených metropolitních regionů je přitom značně problematická a v praxi se věčná otázka po vymezení města (nebo naopak venkova) nedá uspokojivě jednoznačně zodpovědět. Procesy *metropolizace a suburbanizace*, jejichž intenzita se po roce 1989 zvýšila, přispívají k výraznému vrůstání městských prvků do venkovského osídlení. Kolonizace venkovského prostředí formou výstavby nových městských okrsků bydlení, příliv městského obyvatelstva i stylu života neproměňuje přitom celá souvislá území a dokonce ani jednotlivá sídla. V České republice, a obecněji i v postsocialistických podmínkách střední a východní Evropy, dochází k postupnému rozsidlování a obrůstání stávajících vesnic a městeček výstavbou nových obytných okrsků.

Tímto způsobem v současné době narůstá počet sídel, jejich obyvatel i plocha specifických sídel zasažených rezidenční suburbanizací. Nárůst nové výstavby i počtu nově přistěhovalých obyvatel má přitom zcela zřejmé prostorové vzorce a v systému osídlení vytváří koncentrické zóny kolem většiny českých měst. Cílem mapy je vymežit *suburbánní zóny* českých měst s více než 10 000 obyvateli a následně (mapové listy 1.2-1.5) v těchto zónách dokumentovat důsledky suburbanizace pomocí základních demografických a migračních ukazatelů. Území republiky je v mapě rozděleno do tří typů obcí (prostředí) a migrační pohyby obyvatelstva mezi těmito typy definují rozdílné *urbanizační procesy* (viz obrázek 1.1, podrobněji například Ouředníček, 2002). Typologie městských jader, tří zón suburbánních obcí a zbývajícího (venkovského) osídlení může nadále sloužit jako důležitý analytický nástroj pro hodnocení systému osídlení, který byl v minulosti hodnocen především s využitím velikostních kategorií obcí, pouze občas doplněných hrubou lokalizací různých typů venkovského prostoru.

Typ prostředí		Cílové místo migrace		
		Město	Suburbium	Venkov
Zdrojové místo migrace	Město	Meziměstská migrace	SUBURBANIZACE	Deurbanizace (kontraurbanizace)
	Suburbium	Reurbanizace	Tangenciální migrace (vnitrometropolitní)	Deurbanizace (kontraurbanizace)
	Venkov	Urbanizace (ev. reurbanizace)	Urbanizace (ev. reurbanizace)	Meziregionální migrace

Obrázek 1.1: Matice zdrojových a cílových oblastí migrace a definice suburbanizace (a dalších procesů)

Jako jádra metropolitních území jsme brali všechna města, jejichž populační velikost je rovna nebo přesahuje počet 10 000 trvale bydlících obyvatel podle evidence ČSÚ. Za jádrové město se nepovažuje obec, která svými charakteristikami splňuje podmínky pro zařazení do kategorie suburbanizované obce (v roce 2010 šlo konkrétně o města v zázemí Prahy Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Říčany a Čelákovice a Kuřim v zázemí Brna). U menších měst, která nedosahovala stanovené populační hranice, lze na základě empirických prací doložit spíše izolované případy rezidenční výstavby bez vytvoření souvislých zón suburbanizace. Rovněž dopady na životní prostředí u těchto měst je nižší. To platí částečně i u kategorie měst 10-20tisícových, které jsou do monitoringu zařazeny spíše z preventivních důvodů možného rozvoje typu *urban sprawl* v blízké budoucnosti.

Za obce zasažené rezidenční suburbanizací považujeme takové, které mají vysokou intenzitu bytové výstavby a zároveň vysokou intenzitu přistěhování z jádrového města. Obě podmínky jsou pro zachycení podstaty procesu suburbanizace významné a nestačí naplnit pouze jednu z nich. V České republice se nachází mnoho rozvojových ploch, které vykazují relativně vysoké intenzity bytové výstavby, avšak neleží uvnitř metropolitních regionů (Temelová, Ouředníček, 2011). Jedná se například o výstavbu rekreačního bydlení na Šumavě nebo v Krkonoších, popř. i výstavbu uvnitř kompaktního území města. Na druhé straně existují obce s vysokými migračními přírůstkami obyvatelstva, které ovšem nejsou spojeny s novou výstavbou. Příkladem může být několik desítek obcí s domovy pro seniory nebo jinými podobnými institucemi, stěhování obyvatelstva do starší zástavby apod. Kombinaci vysokých absolutních a relativních hodnot přistěhovaných z daného jádrového města a vysokých intenzit bytové výstavby můžeme oprávněně považovat za nejužitečnější indikátor suburbanizace v České republice.

Celkem byly v zázemí jader metropolitních regionů vymezeny tři suburbánní zóny podle intenzity probíhajícího procesu (mapový list 1.1a). Při vymezení jsme pracovali s územími obcí bez jejich vnitřního členění. I když v některých případech je možné popsat suburbanizaci i uvnitř administrativních hranic města, tj. suburbia se fakticky nacházejí i v okrajových částech Prahy nebo jiných větších měst, nebereme tyto případy při posuzování makroregionálních vzorců suburbanizace v potaz. Pro rozčlenění obcí do jednotlivých zón suburbanizace byla použita kritéria intenzity přistěhování a objemu bytové výstavby. Do procesu výběru vstupovaly rovněž hodnoty za druhý a třetí nejsilnější proud přistěhování, přičemž za dostatečně silný proud bylo považováno 10 % migrantů pocházejících z daného města. Z tohoto souboru pak byla vyřazena jádra, která jsou od suburbia fyzicky odlehlá a je velmi nepravděpodobné zachování každodenní vazby mezi městem a suburbiem. Celkem takto bylo vymezeno 207 obcí se dvěma a 15 se třemi jádry. Tato suburbia jsou v mapě vyznačena dvěma nebo třemi čarami spojujícími je s jádrovými městy, příslušnost suburbií k jádrům je přehledně zpracována též v mapovém listu 1.1b. Podrobně je celá metodika popsána v publikaci Ouředníček, Špačková, Novák (2013).

Mapa výsledně zobrazuje jednak vymezení suburbánních zón pro všechna desetitisícová města, jednak kategorii zóny s různou intenzitou výstavby a příslušnost jednotlivých suburbií k jádrovému městu formou spojujících čar. Základní charakteristiky všech tří zón i sumárně za všechna česká suburbia jsou k dispozici v tabulce 1.1. Při interpretaci čísel obsažených v tabulce je dobré mít na paměti, že česká suburbanizace má velmi specifické vlastnosti a že jen malá část suburbánních obcí je tvořena skutečně novou výstavbou a nově příchozími obyvateli. Nelze například v žádném případě číst z mapy nebo tabulky, že je v Česku 1,6 milionu suburbanitů nebo 1124 satelitních sídel nové výstavby. Největší česká suburbia jsou tvořena zhruba z poloviny novou zástavbou. Některá malá sídla s velkým nárůstem počtu bytů i obyvatel mohou sice několikrát převyšovat původní populaci obce, není to však v českém sídelním systému typické, spíše výjimečné. Suburbanizace je tak ve srovnání například se Spojenými státy velice pozvolný a nevelký proces.

Charakteristika	Zóna 1	Zóna 2	Zóna 3	Celkem
Počet obcí v zóně	112	241	771	1124
Počet obyvatel ve všech obcích v zóně (2011)	152 tis.	274 tis.	1 193 tis.	1 619 tis.
Počet přistěhovalých na 100 obyvatel v obci (1997-2010)	64	49	37	41
Průměrný počet nových bytů v obci (1997-2010)	234	94	54	81
Průměrná roční intenzita přistěhování na 1000 obyvatel (1997-2010)	45 ‰	35 ‰	26 ‰	29 ‰
Průměrný počet dokončených bytů na 1000 obyvatel za rok (1997-2010)	12,0	5,9	2,5	4,0

Tabulka 1.1: Základní charakteristika obcí v jednotlivých zónách suburbanizace

Zdroj: Databáze migrace a bytové výstavby, ČSÚ, 2012

Zóny rezidenční suburbanizace byly již prakticky využity v několika vydaných publikacích (viz např. Feřtřová, Temelová, 2011; Ouředníček, Špačková, Feřtřová, 2011; Ouředníček, Špačková, Novák, 2013). Protože se jednalo o první verzi vymezení zón rezidenční suburbanizace na datech z roku 2007, přidáváme ještě srovnávací tabulku s počty suburbanizovaných obcí v těchto dvou obdobích. Celkově se počet obcí navýšil za čtyři roky o 130 obcí, došlo k přesunům do zón s vyšší intenzitou i vzniku nových suburbií. Ze srovnání map vytvořených na základě prvního a druhého vymezení lze vyčíst šíření procesu suburbanizace *sousedskou i hierarchickou difuzí* (více viz kapitola 1.2).

Zóna	Vymezení 2008	Aktualizace vymezení 2011
Zóna 1	83	112
Zóna 2	179	241
Zóna 3	632	771
Zóna 1-3	894	1124
jádro	129	130
venkov	5226	4997
Celkem	6249	6251

Tabulka 1.2: Počet suburbánních obcí při vymezení zón v letech 2008 a 2011

Zdroj: Databáze migrace a bytové výstavby, ČSÚ, 2012

Literatura:

FEŘTROVÁ, M., TEMELOVÁ, J. (2011): Prostorová specifika strukturální nezaměstnanosti na úrovni obcí v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 47 (4): 681–715.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Dizertační práce. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 47, č. 4, s. 777–803.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2013): Metodické problémy výzkumu a vymezení zón rezidenční suburbanizace v České republice. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. eds.: Sub urbs: krajina, sídla a lidé. Praha, Academia.

TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2011) Bytová výstavba. In: Ouředníček, M. Temelová, J., Pospíšilová, L. eds.: Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha, Nakladatelství Karolinum, s. 103–110.

TÖNNIES, F. (1887/1996): Community and Society. New Brunswick, Transaction Publishers.

Zdroje dat:

Databáze migrace v letech 1997–2011, individuální anonymizovaná data o změnách trvalého bydliště na úrovni obcí. Praha, Český statistický úřad.

Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2011. Praha, Český statistický úřad.

Statistika dokončených bytů 1997–2011. Praha, Český statistický úřad, odbor statistiky stavebnictví.